

PAZITE NA NOVI SAD

(Laslo Vegél: *U Obećanoj zemlji: život na limesu*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2022)

„Teško je s Novim Sadom, teško je bez njega“, rekao je u jednom razgovoru Laslo Vegél. Kao što je poznato, ovaj „lokalpatriota bez domovine“ je od svog prvog romana *Memoari jednog makroa* (1967) posvećen Novom Sadu, uz sve ambivalencije koju takva produbljena, nesentimentalna, umetnička posvećenost nosi. Roman *Neoplanta ili Obećana zemlja* (2014) može se posmatrati kao vrhunac njegove preokupacije Novim Sadom kao tipskim mestom mešanja kultura, mestom koje mu je na pravi način poslužilo da kroz lokalnu boju istražuje arheologiju evropskih trauma. Vegelova veličanstvena *Neoplanta* je u isti mah konkretan i simbolički grad koji podnosi istorijske promene i žrtve, koji se menja, ali i koji neprestano iznova traži sebe stvarajući uzbudljiv okvir za slikanje sudbina pojedinaca i zajednica. Tip-ska ukleštenost novosadskog urbaniteta je sledeća: s jedne strane je obećanje života, izazovni uzbudljivi svet koji punoću nosi u lepoti urbaniteta (ljubavi, muzici, plesu, visokoj kulturi, zabavi...); s druge strane je surova neposrednost sveta oličena u stradanju, uskraćenosti, nasilju koje ne sprovode lutke od papira već ljudi poput nas. Glavna Vegelova težnja jeste da se stvori knjiga tako što vlastitost proširuje do pucanja kako bi se približio izgubljenosti, ali žuđenoj opštosti. Za pisca je grad neka vrsta čuda koje donosi i radosti i užase u kontekstu velikih nacionalnih i internacionalnih promena, ratova, ideologija, razgraničenja. Vešto spajajući ironiju i empatiju, pripovedač detaljno slika mrežu odnosa, veza, motiva, nada, strahova koji su činioци života u omeđenom prostoru gradića na periferiji, odnosno na granici Evrope. Prozaični milje *Neoplante*, ispunjen uzbudljivim, ali i setnim stranicama o našoj prošlosti i sadašnjosti, uokviren manovskom ironijom i nedovršivošću, pokazuje da ništa nije nezavisno, ništa nije jedinstveno ili apsolutno, sve je u svezi sa drugim stvarima koje su podjednako zavisne od nekih drugih stvari.

Budući da u *Neoplanti* na koncu svega ostaje zapitanost, Vegelov izbor da nekoliko godina kasnije napiše esej *U Obećanoj zemlji* deluje logično i gotovo prirodno. Prateći granice koje prolaze kroz autora i njegov grad, esej *U Obećanoj zemlji* je objavljen na četiri jezika: na srpskom u prevodu Arpada Vicka, originalnom mađarskom, nemačkom u prevodu Kristine Varge i na (globalnom) engleskom u prevodu Džona K. Koksa. Esaj započinje slikom Novog Sada kao tipične „varoši na limesu“ koja se nalazi na granici jedne zemlje, jednog regiona, jedne nacije, ali i na liniji razdvajanja srednjoevropske i balkanske civilizacije. Autora posebno zanima „veliko nacionalno šarenilo“ karakteristično za ove predele, kao i „većito prelazno stanje, urbana protejska imaginacija, samociljano tumačenje jednog žitelja grada“. Ima nečeg pikarskog kod Vegela koji iz jednog u osnovi majušnog mesta može kondenzovano, kako kaže, da prati „razvojne linije evropskog haosa“. Ali ne prelaze samo

ljudi granice, već i granice prolaze kroz ljude: sam Vogel je Mađar nemačkog porekla, piše na mađarskom, a pripada evropskoj, mađarskoj, srpskoj (...) književnosti. Vogel je ambivalentan, uvek nekako na dva mesta istovremeno, što je vrsta blagoslova i prokletstva. Kao i druge velike srednjoevropske pisce, obeležavaju ga stubovi suprotnog naboja, prostor nagomilanog potencijala, prostor iščekivanja, jer pisanje i jeste advent, iščekivanje – u kom na trenutak blesne Voltin luk, munja, koja je katkada praćena kišom.

Knjiga ima dve glavne narativne niti koje se međusobno prepliću: s jedne strane su esejističke refleksije pripovedača o istoriji i kulturi grada, ali i o mnogim drugim aktuelnim pitanjima; s druge strane je „romaneskna“ priča o dedi pripovedačevog austrijskog prijatelja Tomasa Šmita. Zanimljiva je priča o Andreasu Šmitu: ovaj novosadski Nemač, rođen 1891. godine, bio je vlasnik ili poslovođa jedne prodavnice metražnog tekstila koji je novosadsku gospodu snabdevao najfinijim engleskim štofovima; godine 1944. naslutio je da bi kao Nemač mogao da zapadne u nevolje, da ispašta Hitlerove grehe, pa je napustio svoj grad i svoju suprugu Srpkiju Mirjanu i otišao u Beč. Ali, avaj, Novi Sad nije otišao iz njega. Godine 1973, na samrti je pred unukom Tomasom počeo da govori jezikom svoje prošlosti, „nekakvom zbrkanom jezičkom mešavinom“ i prizivao je uspomene na svoj grad. Dedin život je neprestano podbadao Tomasovu fantaziju, naročito nakon što je pronašao svežanj pažljivo hronološki poređanih neposlanih pisama od kojih su većina namenjena bivšoj ženi Mirjani, ali i Čerčilu, Žanu Moneu, Robertu Šumanu, Alberu Kamiju, Tomasu Manu, Klausu Manu i još mnogim poznatim i nepoznatim ličnostima. Pred smrt, u Beču, stari Šmit je shvatio „da je čovek nesrećne sudbine o kome je teško reći kakve je sorte“. Prateći naloge svog prijatelja Tomasa, pripovedač skuplja krhotine Andreasovog života i utvrđuje da je njegova supruga Mirjana Pušić preminula još 1947. godine, tako da ne bi ni mogla da pročita pisma čak i da su bila poslata. Konačno, Andreasova pisma upućena poznatim figurama javnog života u posleratnim decenijama svode se na jednu jedinu rečenicu, gotovo vapaj: „Pazite na Novi Sad.“

Ponukan neobičnom pričom o svom dedi, Tomas u septembru 2019. godine dolazi u Novi Sad kako bi rešio jezičku zagonetku: zašto je deda na samrti promenio jezik? Zašto je pisma pisao na mađarskom, a ne na maternjem nemačkom jeziku? Da li je možda hteo da se oslobodi svoga ja? Pripovedač Tomasa posmatra kroz ranije patentirani spoj fine ironije i empatije, i upotrebljava ga kao sredstvo kroz koje čas duhovito čas ozbiljno izlaže jednu od centralnih tema eseja – savremenu hiperinflaciju istorijskih narativa: „Posve je moguće da ga je zarazio virus istorije, tim pre što danas pustoši upravo ovaj virus.“ Zaista, za čime tragamo u prošlosti? Naravno, gradovi na limesu liče na pedagoške makete same istoričnosti: u njima se smenjuju države i poreci, stanovništvo, imena ulica i ustanova. Te promene, razume se, nisu samo formalne, već zadiru u samo biće grada: „Kad jedan trg ili ulica promene ime, onda i njihovi žitelji promene dušu.“ Iza svake klopke prošlosti nalazi se klopka sadašnjosti koju Vogel zove „nesahranjena prošlost“ (tako glasi naslov njegovog autobiografskog romana). Ne želeći da se pridruži beskrajnoj povorci „komesara poricanja“, koji prošlost brišu tako što je navodno otkrivaju, Vogel sebe vidi kao dete „jednog razdoblja koje se nije okončalo“, a koje nas neumitno obeležava, možda i najvećma onda kad mislimo da smo ga sasvim zaboravili.

„Nesahranjena prošlost“ lomova, stradanja, migracija i progona dovodi Vegela do staništa da su jedino bezdomnici autentični Evropljani. A bezdomnost je povezana s idejom „limesa“, koji je pun „skrivenih stupica“. Nadahnut Ištvanom Biboom i njegovom važnom knjižicom *Beda malih istočnoevropskih država* (1946; 1996. objavljen je srpski prevod Arpada Vicka), Vogel piše kako su gradovi na limesu „pokretne domovine u kojima nacije razmenjuju svoju prošlost; iz jedne klopke padaju u drugu“. Tako je i Tomasov deda Andreas u stvari upao u klopku mnogojezičnosti koja se javlja na limesima kao nestalnim mestima i gde je „svaki zaokret, svaka prekretnica, ubica kontinuiteta“. No, kako ubedljivo svedoči naš pisac, na limesu postoji i nešto što fascinira, nekakva čudna vitalnost koja često nedostaje u onim srećnim gradovima gde je kontinuitet neupitan i gde su promene manje bolne. Vrednost takvog života jeste upravo „paradoks forme i osećanja života na limesu, čije se prokletstvo i blagoslov, ambivalentnost i protejski izazov, odražavaju u njegovom umeću da poprmi mnoštvo oblika, ali nikad samo jedan i nikad konačan“. Ovakvi, na paradoksu zasnovani, gradovi uvek mogu da kriju neku tajnu i pokažu svoju konstruktivnu nepredvidljivost. I roman i esej dobro pokazuju da su granice prava mesta proizvodnje smisla – svet kakav jeste nezamisliv je bez njih.

Iako pisan u dosluhu s romanom *Neoplanta ili Obećana zemlja*, esej *U Obećanoj zemlji: život na limesu* može se čitati i kao samostalna celina i, kako se čini, predstavlja najbolji uvod u čitanje Lasla Vegela kao pisca čiji opus, zajedno sa delima Aleksandra Tišme, obeležava savremeni Novi Sad kao književni grad u najširem mogućem kontekstu onoga što nedužno zovemo svetska književnost. Pri kraju eseja, kao u nekom epskom obračunu, ostaju nasamo, licem u lice, pisac fasciniran apsurdima, paradoksima i protivrečnostima, i „prirubno-evropski grad“ Novi Sad koji iznova „traga za svojim više puta izgubljenim i potom ponovo kreiranim identitetom“. Da li je potrebno reći da na samom kraju knjige Laslo Vogel, građanin Novog Sada, u pismu Tomasu Šmitu nalivperom ispisuje sledeću rečenicu: „Dragi Tomase, veoma Vas molim da pazite na Novi Sad!“